

Krónika

Budai színházak.

— Irta: dr. Lechner Jenő. —

(Folytatás.)

V.

El is határozott itt a pozsonyi színháznak megfelelő nagyságu színház építése és *Hillebrand* udvari építész el is készítette a terveket, de az uralkodó 1786-ban felfüggeszti az építést és kevésbé költséges megoldást helyez kilátásba. Ugyanazon évben Pestre látogatván, gróf *Niczky* Kristóf helytartótanácselnök-höz intézett kéziratában elrendeli, hogy a karmeliták temploma alkíttassék át színházzá és a tervek elkészítésével *Kempelen Farkas* udvari kamarai tanácsos — a híres sakkjátszó automata zseniális felfalálója — bizassék meg. Ugyanakkor elrendelte a kolostorépületben a refektoriumnak *Casinóvá* való átalakítását is. Az építést 1787-ben befejezték és 1788-ban a színház megnyílt. Frivol feliratot szántak homlokzatára:

Ubi mistae,
Nunc musae;
Ubi tabernaculum,
Nunc spectaculum.

Ezt a kegyetlen tréfát azonban megtiltották Kempelennek. A színház homlokzata ma is még építésének zopf-izlésű korát tükrözi, belső képe azonban a Buda városa által 1854-ben végrehajtott átalakítások folytán ama kor *romanticizáló* képét öltötte magára. A színpadterén (a régi szentélyben) és a tető alatt a padlástérben még felismerhetők a régi barokk templom fejezetes pillérei és boltozatai. A templom eredeti berendezései, köztük az orgonaház a vizivárosi Szt. Anna templomában állították fel. Jegyezzük fel azt is, hogy a színház alatt, az egykori középkori eredetű első templom talajjá döngölt romjaiban III. Endre királyunk és a temesvári Pelbárt barát porai vegyültek el, akik itt es nem — mint az emléktáblák írják — a helyőrségi templomban voltak eltemetve.

Az 1790-ben megalakult első magyar színtársulat keserves küzdelmek között vendégként tengődött a budai dunaparti és a Várszínházban, ahol végül mégis csak behocsátásra talált. 1812 után a pesti romdellában is szerepelt, kényszerből tanyát ütven, közben a

pesti „Hakker“-ben is, ugyanakkor, mikor a német színészet már bevonulhatott a Gizella-téri nagy színházépület fényes csarnokaiba. Sok nyomoruságos esztendő után 1833-ban virradt fel a magyar színészet napja ismét *Fáy* és *Döbrentei* igazgatása alatt. 1838-ban *Nötzl*, a német színházak igazgatója a krisztinavárosi Fő utcában a (Krisztina-utcai Kogleba házban) az akkori *Schnürtz*-féle ház kertjében kis színekort rendezett be a nyári előadások számára. 1841-ben *Huber* Ignácnak adta át a bérletet, aki 1842-ben bérbe vette szentgyörgyi *Horváth* József és Antal krisztinavárosi kertjét s kikötötte, hogy ott *arénát* építhessen. Ez a kert akkor még a Szt. János-tértől a mai Roham-utcaig terjedt. Őszre meg is kezdték a színekör építését, ama kor neogrék izlésében, kis görög porlikusszal nemes-ságodi *Ságody* József építész-tanár tervei szerint. A színpadtechnikai részletek *Niclas* színész közreműködésével készültek. 1843-ban, március 3-ára virradó éjjelen egy heves szélvihar az épülőfélben lévő színházat erősen megrongálta, helyreállításában az akkori kir. építészeti igazgatóság (Baudirection) is közreműködött. 1843-ban, április 17-én már megnyiták a színházzal kapcsolatos vendéglő-termek, ame-

lyeken kívül az Attila-utcára néző fal mentén a kertre nyíló árkád-szerű tetők alatt is sorakoztak az asztalok. A falakon festmények voltak a pozsony—pesti Dunai panorámák képeivel. Az első (még mindig német) előadást a színházban 1843 május 6-án tartották. A színházi függönyt — mint az első előadás színlapja is közli — *Horn* hirneves festő festette, a *Ságody* által tervezett allegorikus figurákkal. A színház mintegy 40,000 forintba került. Az alagut megnyitása (1855—57) után a krisztina városi templomhoz a színház mellett nyitott utat a tulajdonosok ingyen engedték át a városnak, miután ez a Lánchidon át Pestről vezető útvonal a színtársulat érdekeit rendkívül előmozdította. 1856-ban már tárgyalások folytak Buda város tanácsával a színház és telek megváltásáról s a vásár 1859 febr. 28-án, illetve az épületre március 2-án létre is jött.

A szerény színháznak nem volt mindig ilyen igénytelen külseje, mint ma. Még felismerhetők oldal homlokzatain a neoklasszikus pillértagozások, amelyek egykor zöld és fehér színekben pompáztak, görög dóroszlopos faszerkezetű kedves kis portikusza még — koptan bár, de — változatlanul megvan ma is, csakhogy gödörbe került, mikor az utcatestet körül-

lötte magasra felemelték. *Hartleben* régi pest-budai képeskönyvében *Alt* rajza pompás színháznak tünteti fel s annakidején olyan nagyszerűnek találta, aminőnek „csak a francia fővárosban létezik mása”. Ugyanott olvassuk, hogy színterét hátul meg lehetett nyitni, mire „mintegy varázserő által feltűnt a háttérben a Gellérthegy csillagász-épületével s az oldalán fekvő Rácváros kies házsoraival, gyönyörű alkonyi tájképpé alakulva”. Az élet is vidám volt a színház körül. A kertben ünnep és vasárnapokon zenés estélyeket rendeztek az ünnepeket *Morelly* vezetésével, ezek voltak az u. n. *reunionok*. Kivilágítások, tűzijátékok adták a keretet hozzá s mindezt 10—20 krajcáros belépődíjakkal!

VI.

Volt még egy színházépülete Budának, ma már hatalmas palota, a kereskedelmi ministerium áll a helyén, az alagút mellett. Ez volt a régi budai *Népszínház*. A színház helyét már a Várszínház építése előtt emlegette egy királyi leirat, mikor a pesti és budai színházak, a budai rondella, meg a „vörös sün” és a „fehér kereszt” színházi bérlője a karmelita templomot akarta színházzá átalakítani. Erre a telekre tervezte meg *Hillebrand* udvari építész is a pozsonyi színház

méreteiben a II. József színházát, amely helyett azonban az uralkodó parancsára később mégis a várbeli karmelita templom alakították át.

Tudjuk, hogy 1837—1861-ig, szabadságharcunk küzdelmes korszakában magyar színelőadások alig voltak. Csak az abszolut kormány hatalmának összerokadása után a nemzeti lelkesedéstől sugalva ébredt föl a magyarság terjesztésének eszméje s ennek szolgálatában a színház magyarrá tétele is közóhajtássá vált. *Molnár* György színigazgató 1861-ben kezdi meg tárgyalásait a budai vári és krisztinavárosi színház bérlőjével s megállapodásra is jut, hogy társulatával turnusokban magyar előadásokat tarthasson. A közönség tüntetőleg látogatta ezeket az előadásokat és mellőzte a budai és pesti német színházakat. Még ugyanazon évben fogant meg a gondolat, hogy *kizárólag magyar előadásokra* új színház építtessék. *Molnár* a Lánchid-melletti, a Lánchid-társaság tulajdonát képező volt katonai raklár épületét — a még Mátyás király idejéből származó granáriumot — szemelte ki erre a célra, hogy színházzá alakítsa át. A városi tanács lelkes támogatásával és a „Népszínház alapítását segélyező bizottmány” útján összegyűjtött anyagi segélyvel *Gerster* Károly és *Frey*

Lajos építészek tervei után 1861 július havában megkezdették az átalakító építési munkálatokat. Szeptemberre a színház készen állott és ugyanazon hó 14-én *Jókai* Mór prologusával meg is nyitották. A díszelőadást háromszor kellett megismételni. Az épület november 19-én Buda város tulajdonába ment át. 1864. év végén azonban az előadások részben a színház belső zavarai, részben komplikált jogi viszonyai miatt, a kedvezőtlen politikai helyzet által is befolyásolva szüneteltek s a Népszínház zárva maradt 1867-ig, amikor a megalkult magyar belügyministerium megadta az engedélyt ~~újra~~ megnyitására. Az előadások a koronázás után vették ismét kezdetüket június 13-án, a színház azonban nagy anyagi nehézségekkel küzdött, művészi színvonala is sülyedt, a közönség érdeklődése megszűnt, amiért 1870 április 13-án már utóljára tartottak benne előadást. A városi tanács — a magyar színészetnek Budán való állandósításáról másképen gondoskodván — a népszínházat egészen elejtette és az épületet értékesítette. Az északkeleti vasuttársaság vette meg és igazgatósági épületet emelt helyébe. Ez a palota most a kereskedelmi ministerium székhelye, amelyet Baross Gábor költöztetett

beléje 1890-ben, mikor a vasutat államosították.

VII.

Emlékezzünk itt meg arról is, hogy Buda városának az 1848 XXXI. t.-c. 3. §-a alapján hozott *első önállóan kiadott engedélye* a budai *Népszínház* megépítésére vonatkozott s ezekkel a szavakkal kezdődik: „Azon csalhatatlan elvből kiindulva, miszerint a nemzetiség és magyar nyelv emelése, mely nemzeti létünk egyik főfeltétele, a nép akaratából szabadon választott alkotmányos köztörvényhatóságok első teendői közé tartozik, nemes hivatása szent kötelességét véli *Buda főváros* közönsége teljesítendőnek, midőn a kebeléből oly sokáig száműzött magyar színészetet, melynek bölcsője a főváros ölében (Budán) ringattatott, ismét állandósítani és a mostoha sors által kajánul elragadott ősi jogaiba visszahelyezni kiutalt boldogító osztályrészül . . .” Vajha minél előbb *boldogító osztályrészeül* jutna a főváros mai urainak is, hogy révbe vezessék a roskatag, régi, elavult épületekben sinylődő budai színészetet és állandó, a kor színvonalának és Buda közönsége igényének megfelelő megérdemelt otthonhoz juttatnák!